

ЦЕННОСТНИЯТ МОДЕЛ НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА И НЕГОВОТО ИЗМЕНЕНИЕ (1995–2005)

Красимира Байчинска*

Целта на статията е да анализира измененията в ценностния модел на българската култура в рамките на 10-годишен интервал от време – 1995–2005. Сравнени са данните от две емпирични изследвания, първото е проведено през 1995 г., в началото на прехода към демократично общество в България, а второто – през 2005 г., година преди присъединяването на България към ЕС. Изследвани са общо 483 учители и 397 студенти, които репрезентират респективно консервативната и модернизиращата тенденция в българската култура. Резултатите показват, че ценностният идеал на учителите не се променя съществено за посочения 10-годишен интервал от време и може да бъде характеризирани като егалитарен консерватизъм, ориентиран към майсторство. Ценностният идеал на студентите се изменя по-значимо, като се формира една нова доминанта – тази на ценностите на автономността над консерватизма. През 1995 г. ценностният идеал на студентите е доста недиференциран, докато през 2005 г. той може да бъде определен като егалитарен либерализъм, ориентиран към майсторство. Направени са също някои прогнози за бъдещи промени.

Въведение

Ценностите са една от най-релевантните променливи, които се използват при сравнение на отделните култури. Когато ценностите се използват като характеристика на културата, те отразяват споделяните от

* Ст.н.с. д-р Красимира Байчинска – Институт по психология при Българската академия на науките. Адрес за контакти: Krassy_B@cl.bas.bg

хората, абстрактни идеи относно кое е добро и желателно в обществото (Williams, 1970). Културните ценности са основа за социалните норми, които предписват подходящото поведение в определени ситуации. Целите на социалните институции и начинът им на действие се определят от приоритетните културни ценности. Така например, ако равенството е високо ценено в обществото, най-вероятно е образованието да бъде демократично и ще обхваща всички деца. Ако обаче равенството не е особено важно, образователната система вероятно ще бъде елитарна. Друг пример, ако в дадено общество индивидуалните достижения се ценят високо, то в него навярно ще се развива икономика от капиталистически тип и ще съществуват разнообразни начини за прекарване на свободното време.

Ценностните приоритети на културно ниво отразяват начините за разрешаване на основните проблеми или алтернативи, с които обществото или културната група се сблъсква при регулирането на човешкото поведение (Hofstede, 1980, 1983, Schwartz, 1996). Членовете на обществото, особено тези, които са упълномощени да взимат решения, се сблъскват с тези проблеми, обсъждат ги, планират начините за решение и закрепване на това решение. По-долу ще разгледаме трите основни проблема, с които се сблъсква всяко общество. Решаването на тези проблеми намира израз в утвърдените в обществото ценностни приоритети (Schwartz, 1992, 1994).

Първата алтернатива се отнася до характера на отношенията между индивида и групата. Тази алтернатива включва две основни теми: чии интереси — индивидуалните или груповите, доминират и до каква степен индивидите са автономни или включени в своите групи. Втората тема е по-фундаментална, защото дотолкова, доколкото индивидът се преживява като част от групата, конфликтът на интересите е слаб или невъзможен. В литературата съществуват многобройни описания на два основни типа отношения между индивида и групата, които се фиксират от различните автори с различни двойки понятия. Най-често срещаното описание е това на индивидуализма—колективизма (Hofstede, 1980, Kim et al., 1994), но едновременно с това се употребяват и други, като например автономност—свързаност, независимост—зависимост, егоцентризъм—социоцентризъм и др.

Тези двойки противоположни отношения формират основната биполарна дименсия, която характеризира всяка една култура. Ако сравним културите по тази дименсия, на единия полюс ще се окажат култури, в които индивидът се схваща не като самостоятелна единица, а като част от колектива, в който участва. Смисълът на индивидуалния живот в тези култури в крайна сметка е в поддържането на добри отношения с другите хора. Хората са значими преди всичко като членове на определена група. Те се идентифицират с нея и споделят нейния начин на живот. В културите, намиращи се на този полюс, ще доминират ценности, акцентирани върху запазване на статуквото и предпазване от действия или склонности, които могат да нарушат солидарността в